

Izvirni znanstveni članek (1.01)
Bogoslovni vestnik 75 (2015) 4, 649—657
 UDK: 94(100)“1939/1945“:272-9(497.4)
 Besedilo prejeto: 11/2015; sprejeto: 12/2015

Damjan Hančič

Katoliški tabor v Ljubljani v primežu revolucionarnega nasilja leta 1942¹

Povzetek: Katoliška Cerkev in katoliški tabor sta bila za komunistično partijo iz več razlogov med največjimi nasprotniki; želela si ju je podrediti ali povsem uničiti. To se je izrazilo zlasti med drugo svetovno vojno in takoj po njej, ko so idejna nasprotstva prerasla tudi v fizično obračunavanje. Prve žrtve iz kataloškega tabora, med njimi tudi duhovniki, so padle pod streli komunistične varstnoobveščevalne službe OF (VOS) prav v Ljubljani, ki je bila izhodišče komunistične revolucije na Slovenskem. Politično motivirano revolucionarno nasilje je najprej (že konec leta 1941) nastopilo nad pripadniki liberalnega in socialnodemokratskega tabora, od sredine marca 1942 dalje pa tudi nad predstavniki katoliškega tabora; to je bil potem tudi segment najštevilnejših politično motiviranih žrtev medvojnega revolucionarnega nasilja. Prvi duhovniški žrtvi vosovskega nasilja v letu 1942 sta bila duhovnika Hubert Leiler in dr. Lambert Ehrlich. Leiler je bil ubit marca po pomoti, Ehrlich pa je konec maja postal žrtev načrtnega atentata.

Ključne besede: druga svetovna vojna, revolucionarno nasilje, varstnoobveščevalna služba, Ljubljana, katoliški tabor, Hubert Leiler, Lambert Ehrlich, smrtne žrtve, umor

Abstract: **Catholic Community in Ljubljana in the Grip of Revolutionary Violence of 1942**

For the Communist Party, the Catholic Church and the Catholic community were among its greatest adversaries for a number of reasons; the Party wanted to subjugate them or destroy them in their entirety. This became particularly manifest during the World War II and in the immediate post-war period when ideological antagonisms grew into physical retaliation as well. The first victims on the Catholic side, among them also priests, were actually shot dead by the Communist Security Intelligence Service of the Liberation Front in Ljubljana that served as a starting point of the Communist revolution in Slovenia. Politically motivated revolutionary violence first (as early as at the end of 1941) occurred against the supporters of the liberal and social-democratic side, while from the middle of March 1942 on, the representatives of the Catholic community were likewise included as targets of such violence and continued to be

¹ Prispevek je rezultat izvajanja raziskovalnega programa Nasilje komunističnega totalitarizma v Sloveniji 1941–1990 (št. pogodbe 1000-16-2721), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

the segment of the most numerous politically motivated victims of wartime revolutionary violence. The first two clerics who fell victims to violence by the Security Intelligence Service were the priests Hubert Leiler and Dr. Lambert Ehrlich. Leiler was killed in March by mistake, and at the end of May, Ehrlich became a fatal victim of a carefully planned assassination.

Key words: World War II, Revolutionary Violence, Security Intelligence Service, Ljubljana, Catholic Community, Hubert Leiler, Lambert Ehrlich, Fatal Victims, Murder

V zvezi s preučevanjem nasilja med drugo svetovno vojno tako na Slovenskem kakor tudi v Ljubljani je treba izpostaviti, da so potekali hkrati okupacija, kolaboracija (prisilna in prostovoljna), upor proti okupatorju, revolucija in protirevolucija in da se je v posameznih konkretnih primerih lahko prepletalo več prej omenjenih vidikov.

Prispevek prikazuje nasilje revolucionarne strani² na samem začetku medvojnega bratomornega spopada, to je: od poletja 1941 do jeseni 1942, ko je bila intenzivnost revolucionarnega nasilja v Ljubljani največja in so bili žrtve večinoma neoboroženi civilisti, saj v tem obdobju še ni bilo oboroženih oddelkov protirevolucionarne strani.³ Ljubljana je bila tedaj okupirana, okupacijska oblast Kraljevine Italije pa ni mogla zagotoviti zaščite civilnega prebivalstva pred terorističnimi dejanji revolucionarne strani.

1. Revolucionarno nasilje v Ljubljani v letih 1941 in 1942

Čeprav so se ideološki vzroki za znotrajslovenski spopad zarisovali že vsaj deset let pred izbruhom druge svetovne vojne, pomenijo neposredni povod za izbruh državljanske vojne na Slovenskem in za spopad revolucionarnega tabora s predvojnimi meščanskimi zlasti nekateri odloki, sprejeti jeseni 1941. Komunistična partija Slovenije je namreč, potem ko je poleti 1941 po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo začela oborožen odpor proti okupatorju, in to sočasno z izvedbo komunistične revolucije, jeseni 1941 prepovedala vsak odpor proti okupatorju zunaj – pod njenim vplivom zasnovane – Osvobodilne fronte (OF) in kot kazen za kršitev tega sklepa vsakomur zagrozila s smrtjo. To je »uzakonila« dne 16. septembra 1941 s sprejetjem tako imenovanega Zaščitnega zakona OF; izvršilni organ sklepov tega zakona naj bi bila varnostnoobveščevalna služba (VOS), ki jo je Centralni komitej KPS ustanovil že avgusta 1941 (Griesser Pečar 2007, 143). Revolucionarnega nasilja (fizični napadi, atentati, umori, ugrabitve) na območju Ljubljane v tem obdo-

² V tej študiji izraz »revolucionarno nasilje« pomeni nasilje, ki so ga med drugo svetovno vojno izvajale (para)vojaške oziroma oborožene skupine in odporniške enote pod odločujočim vplivom komunistične partije. Te enote so v okviru svojega delovanja poleg napadov na okupatorja pogosto zakriville nasilje nad civilnim prebivalstvom tudi iz političnih razlogov.

³ Mišljene so vaške straže v tedanjih ljubljanskih predmestjih in ljubljanska varnostna straža v samem mestu.

bju niso povzročali samo pripadniki VOS, tako imenovani varnostniki, ampak tudi redne partizanske enote, ki so imele smrtne žrtve v tedanjih ljubljanskih predmestjih ali neposredni ljubljanski okolici.

Napadi na predstavnike katoliškega tabora sodijo v skupino politično motiviranih napadov v ožjem pomenu besede in pomenijo le eno od več kategorij žrtev revolucionarne strani v obravnavanem obdobju (Hančič 2015, 101).

Če analiziramo smrtne žrtve v tem obdobju, ki so jih v Ljubljani povzročili oboženi pripadniki revolucionarne strani, ugotovimo, da se delijo na žrtve revolucionarnega nasilja iz njegovih lastnih vrst (partizanski dezertjerji, »nezanesljivi« partizani ter člani OF in disciplinsko kaznovani partizani) in na žrtve revolucionarnega nasilja nerevolucionarne strani. Te druge žrtve bi dalje uvrstili v več podskupin: 1. predvojni policisti, stražniki, orožniki, mestni in državni uradniki; 2. častniki, vojniki in uradniki nekdanje kraljeve jugoslovanske vojske; 3. železničarji, vlakovodje, železniški delavci; 4. predstavniki politično-strankarskega in sindikalnega življenja Ljubljane; 5. predvojni emigranti s Primorske; 6. dekleta, ki so jim očitali druženje z italijanskimi vojaki; 7. obrtniki in delavci, ki so opravljali delo na terenu ali imeli veliko stikov z ljudmi; 8. interniranci, zajeti na vlaku pri Verdu, ki se niso želeli pridružiti partizanom (102–110).

Revolucionarna stran je v Ljubljani od julija 1941 do sredine oktobra 1942 izvedla napade, atentate in ugrabitve prek 200 oseb (Slovencev), od tega je bilo kar 171 oseb tudi ubitih. Med njimi je bilo 160 nevojaških oseb (civilistov) in 11 (nezanesljivih) partizanov in partizanskih dezertjerjev. Revolucionarno nasilje na obravnavanem območju je doseglo vrhunec poleti 1942, točneje v juniju, v juliju in v avgustu, temu pa je botrovalo zlasti povečanje nasilja, ki so ga v tistem času povzročale partizanske enote v neposredni okolici Ljubljane, medtem ko je bilo nasilje VOS v mestnem središču (znotraj obžičenega predela mesta) največje v obdobju od marca do junija 1942. Od 171 smrtnih žrtev je bilo 40 žensk, to znaša 23 %. Glede na povzročitelja smrti žrtev revolucionarnega nasilja lahko ugotovimo, da imajo približno polovico žrtev na vesti pripadniki VOS, približno polovico pripadniki partizanskih enot, tri žrtve pa so povzročili člani ali simpatizerji KPS v času, ko še ni deloval niti VOS niti partizanske enote (101).

2. Pregled nasilja nad predstavniki katoliškega tabora v Ljubljani pred nastankom oborožene protirevolucije

Nasilje nad predstavniki meščanskega tabora, ki ga je zagrešila revolucionarna stran pred nastankom oborožene protirevolucije, je bilo posledica bodisi njihovega nasprotovanja komunizmu bodisi poskusov organiziranja upora proti okupatorju zunaj prokomunistične OF.

Politično motivirani umori se začnejo v začetku decembra 1941 z umorom mladega liberalca Franca (Faunuša) Emmerja⁴ (AS 1931, šk. 727, 302 – 9/ZA; ZAL, LJU

⁴ Ubili so ga zato, ker je začel organizirati upor proti okupatorju zunaj komunistične OF.

630, šk. 226, p. e. 924, št. 44), nadaljujejo se sredi decembra z umorom socialdemokrata in sindikalista Vinka Vrankarja⁵ (ZAL, LJU 630, šk. 226, p. e. 924, št. 58) in se stopnjujejo sredi februarja z umorom vodilnega slovenskega liberalca in industrialca Avgusta Praprotnika (ZAL, LJU 630, šk. 227, p. e. 925, št. 319; *V znamenju OF* 1942, 30).

Čeprav so bili katoličani, še zlasti katoliški duhovniki, za Komunistično partijo med vojno in takoj po njej iz več razlogov eden največjih nasprotnikov (Griesser Pečar 2015, 570), začnejo smrtne žrtve iz ljubljanskega katoliškega tabora padati pod vosovskimi streli relativno pozno – sredi marca 1942. Prva smrtna žrtev je bil duhovnik Hubert Leiler, ki velja tudi za prvo duhovniško žrtev revolucionarnega nasilja na Slovenskem. Vendar pa ni bil ubit namenoma, ampak – kakor kažejo arhivski viri – po pomoti (ZAL, LJU 630, šk. 227, p. e. 925, AS 1931, šk. 727, 302 – 9/ZA). Prvi načrtni umori predstavnikov katoliškega tabora so znani iz sredine marca 1942: to sta umora študentov Franca Župca in Jaroslava Kiklja (AS 1931, šk. 727, 302 – 9/ZA), ker nista hotela upoštevati priporočil OF na ljubljanski univerzi. Sredi maja 1942 sledijo tako imenovane »dubrunjske žrtve«: France Jakoš iz Bizovika ter France Jakoš st. in Franc Jakoš ml., Milko Cankar in Ivan Pavčič iz Dobrunj, ki so jih pripadniki revolucionarne strani odvedli v gozd in umorili (*Slovenec*, 25. 3. 1943). Konec maja 1942 umori VOS univerzitetnega profesorja in voditelja stržarjev dr. Lamberta Ehrlicha⁶ (AS 1931, šk. 727, 302 – 10/ZA) in tesnega predvojnega Koroščevega sodelavca Iva Peršuha (AS 1931, šk. 727, 302 – 10/ZA; ZAL, LJU 630, šk. 227, p. e. 925, št. 702), konec junija 1942 pa krščanskega socialista in časnika Franca Straha z Ježice (Svetina 2004, 66); to povzroči veliko nelagodje in kritike celo znotraj samega revolucionarnega tabora (AS 1931, šk. 702, 300 – 7/ZA). Po dvomesečni prekinitvi se tovrstni politično motivirani umori predstavnikov katoliškega tabora nadaljujejo; konec avgusta 1942 umori VOS v rokodelskem domu v Ljubljani sindikalista (krščanskega socialista, člana predvojnega SLS) Fortunata Majdiča (AS 1931, šk. 727, 302 – 9/ZA), v ljubljanski okolici pa avgusta 1942 sprožijo velik odmev partizanske ugrabitve in umori telovadnega učitelja Cirila Lipovca in njegove (noseče) žene Hedvike (Kos 1984, 193; ZAL, LJU 468, šk. 66) ter podžupana iz vrst krščanskih socialistov Feliksa Pogačnika in njegove (noseče) žene Marije iz Zg. Kašlja pri Polju (Kos 1984, 193; ZAL, LJU 468, šk. 76). Sredi oktobra 1942 umori VOS še nekdanjega bana dr. Marka Natlačena, ki je bil osrednja osebnost medvojnega SLS v domovini (Kos 1984, 175–178).

V kategorijo tovrstnega nasilja bi lahko šteli tudi fizični napad z ranitvijo sodnega oficijala in profesorja na ljubljanski teološki fakulteti Josipa Turka,⁷ ki se je zgodil že 16. avgusta 1941 v Gregorčičevi ulici v Ljubljani (AS 1931, šk. 727, 302 – 9/ZA), in ponesrečeni atentat na člana slovenske legije Toneta Martinjaka v začetku januarja 1942 (Kos 1984, 176).

⁵ VOS ga je ubila zato, ker je kot socialni demokrat odklanjal OF.

⁶ Ob tem so ubili tudi študenta Viktorja Rojica, ki ga je ob atentatu po naključju spremljal na ulici.

⁷ Josip Turk (1895–1951) je bil slovenski duhovnik, filozof, filolog in teolog; med letoma 1926 in 1945 je na teološki fakulteti v Ljubljani predaval zgodovino Cerkve, od 1938 dalje kot redni profesor. Leta 1945 je emigriral v ZDA.

Kakor lahko razberemo iz predstavljenih podatkov, so bile žrtve revolucionarnega nasilja iz katoliškega tabora predstavniki različnih struj znotraj tega tabora, tako tisti, ki so bili v svojem predvojnem delovanju nagnjeni izrazito desno oziroma protikomunistično, kakor tudi tisti, ki so bili levo oziroma krščanskosocialno usmerjeni; za vse je bilo usodno, da niso hoteli delovati v okviru OF oziroma znotraj revolucionarnega odporiškega tabora.

3. Hubert Leiler, prva duhovniška žrtev revolucionarnega nasilja

Za prvo duhovniško žrtev revolucionarnega nasilja v Ljubljani in tudi na splošno v Ljubljanski pokrajini in na Slovenskem velja župnik Hubert Leiler, ki je umrl za posledicami strelnih ran dne 21. marca 1942 v ljubljanski bolnišnici.

Leiler se je rodil 28. junija 1894 v Ribnici na Dolenjskem. Po končani gimnaziji v Ljubljani je vstopil v bogoslovje in bil leta 1917 v Trstu posvečen v mašnika. Do leta 1932, ko se je zaradi fašizma umaknil v Slovenijo in bil sprejet med duhovnike ljubljanske škofije, je bil kaplan in župnik na Tržaškem. Ob začetku druge svetovne vojne je bil bolniški duhovnik v zdravilišču na Golniku, vendar se je po nemškem napadu umaknil v Ljubljano. Tu sta ga, po navedbah članka v časniku *Slovenec* (*Slovenec*, 25. 3. 1942), ki je osnovni vir poznejšim zapisom o tem napadu, februarja 1942 napadla vosovca in za posledicami ran je dne 21. marca 1942 umrl v ljubljanski bolnišnici (*Palme mučeništva* 1944, 71; *Kri mučencev* 1944, 7–8).

V pregledanih vosovskih virih ne zasledimo nobenega zapisa, ki bi neposredno pričal o pripravi ali izvedbi atentata, imamo pa dva posredna vira, ki kažeta na to, da je bil Leiler ubit po pomoti, ker so ga vosovski atentatorji zamenjali z nekom drugim.

Prvi vir je vosovsko pregledno poročilo, ki kljub verjetno napačnemu datumu atentata z neko določeno stopnjo zanesljivosti nakazuje, da je bil to ta napad: »22. 5. 1942. Ob 17.45 so pred gostilno Tišler v Kolodvorski ulici hoteli Italijani legitimirati Potnik Srečka, ki pa je italijanskega vojaka udaril in zbežal. Ranjen na begu je enkrat ali dvakrat streljal s pištolo, nakar je bil ubit. Na mesto je prišlo okoli 100 vojakov in prišlo je do streljanja proti gostilniškim oknom, pri čemer je bil ubit mimoidoči duhovnik.« (AS 1931, šk. 727, 302 – 9/ZA) V tem viru je torej atentat na duhovnika Leilerja datumsko datiran dobra dva meseca prepozno. Ker pa v maju – razen Ehrlicha v Ljubljani – niti VOS niti Italijani niso ubili nobenega duhovnika in ker se v dokumentu govori o gostilni Tišler (tudi Leiler je bil ubit v gostilni) in ker piše, »da gre za duhovnika, ki je prišel mimo«, je možno, da zadeva zapis v *Palmah mučeništva*, »da se je govorilo, da je bil Leiler ubit, ker so ga zamenjali z nekom drugim«, prav ta zapis. Ker so bili sezname ubitih v dokumentu iz arhiva VOS izdelani pozneje po spominu in to ni dokument, ki bi nastal v dneh atentata, je možno, da je avtor seznama zamenjal mesec maj za marec.

Da je bil atentat na duhovnika Leilerja izpeljan po pomoti, je priznal tri leta pozneje na zaslišanju pred domobransko policijo tudi eden vodilnih v ljubljanskem

VOS, Vito Kraigher. Povedal je, da je v začetku delovanja VOS imel nad neposrednimi akcijami VOS glavno besedo Franc Rauber - Podgana in da tudi tako on (Vito Kraigher) kakor Zdenka Kidrič nista imela nad temi akcijami prav nobenega vpliva in da je tudi te akcije Rauber usmerjal sam, brez njunega sodelovanja, »kar bi bilo tudi brezpredmetno, ker tudi varnostnikov in njihovih sposobnosti nisva poznala«. In nadaljuje: »Šele, ko so se izvršile take ponesrečene stvari, kot je zamenjava duhovnika Leilerja Huberta, sva zahtevala s Kidričevo podrobnejši vpogled v načrte oboroženih akcij, da se take stvari ne bi ponavljale, ker odgovarjala sva zanje tudi midva ...« (AS 1546, Vito Kraigher)

Torej je nesporno dejstvo pri streljanju na Leilerja, da je bil ta atentat storjen pomotoma, ker so zamenjali njegovo identiteto. Vsekakor pa je svojevrsten dokaz, da VOS duhovnika Leilerja ni ubil namerno, v tem, da ga kot svoje žrtve ne omenja prav na nobenem svojem seznamu akcij ali likvidacij in tudi ne v svojih spominih. Tu pa nastopi vprašanje: katerega duhovnika so želeli ubiti v resnici? Ker tega podatka v dokumentih ni, je mogoče domnevati, da so ga morda zamenjali za Ehrlicha! O tem lahko sklepamo na podlagi dejstva, da sta bila ime in priimek Hubert Leiler prav tako nemško zveneča kakor Lambert Ehrlich in sta morda atentatorja zasledovala napačnega človeka.

4. Umor profesorja Lamberta Ehrlicha

Zjutraj 26. maja 1942 ob 8. uri, ko se je vračal od jutranje maše v Cirilovem domu v ljudski kuhinji proti teološki fakulteti, je bil v Streliški ulici skupaj s študentom Viktorjem Rojicem ustreljen vodja stražarjev, prof. Lambert Ehrlich.⁸ Streljala sta vosovska varnostnika Franc Štadler - Pepe, ki je verjetno s kroglo zadel Ehrlicha, in Kamilo Kratochwill - Mile (Griesser Pečar 2007, 387). Revolucionarna stran je Ehrlicha obtoževala mnogih stvari, med drugim tudi, da je skupaj s stražarji izvedel več kriminalnih dejanj, celo vdiral v stanovanja simpatizerjev OF in jih zasliševal ter izdajal Italijanom Slovence. V resnici pa so mu najbolj zamerili spomenico, ki jo je na začetku aprila 1942 izročil italijanskim oblastem in v kateri je pred vse večjim vosovskim nasiljem predlagal formiranje samozaščitnih slovenskih oboroženih enot; v njem so komunisti videli enega od možnih voditeljev boja proti okupatorju zunaj vpliva komunističnega OF (Griesser Pečar 2002; Mlakar 2002).

Kakor se je nekaj let po vojni spominjal eden od obeh atentatorjev, Mile Kratochwill, mu je nekaj dni zatem, ko je izvedel o načrtu za atentat na Ehrlicha, obve-

⁸ Lambert Ehrlich (1878–1942), slovenski teolog, etnolog in politik. Kot izvedenec za razmere na Koroškem je bil leta 1919 imenovan v jugoslovansko delegacijo na mirovni konferenci v Parizu po prvi svetovni vojni. V letih 1920–1921 je v Parizu in v Oxfordu nadaljeval etnološke in verstvene primerjalne študije. Leta 1922 je postal redni profesor primerjalnega veroslovja na ljubljanski teološki fakulteti, to je ostal do smrti. Napisal je več knjig in razprav, posvečenih običajem avstralskih domorodcev ter drugim etnološkim in teološkim vprašanjem. Deloval je v raznih cerkvenih organizacijah. Postal je ideolog akademskega kluba Straža. Kot protikomunist je med okupacijo odločno nasprotoval komunistični revoluciji, zato je aprila 1942 izročil italijanskim vojaškim oblastem spomenico z analizo položaja in s predlogi za uničenje komunističnih skupin, ki so izvajale terorizem.

ščevalka Liza (Lidija Dermastia) pokazala Ehrlicha v Streliški ulici in mu povedala, da tja hodi vsako jutro, ker mašuje stražarjem, ki se tam zbirajo, in »jih vzgaja v protiosvobodilnem duhu« (AS 1931, šk. 727, 302 – 10/ZA).

Dne 26. maja zjutraj sta odšla h Kratochwillu na dom Stadler in njegova zaupnica Sabina. Stadler si je nadel umetne brke in tudi Kratochwill se je zamaskiral. Okoli pol 8. zjutraj so napadalci prispeli do ljudske kuhinje, kjer so izbrali primeren prostor za izpeljavo atentata. »Bil sem precej vznemirjen, čeprav tega nisem hotel pokazati, in občudoval sem Pepeta, ki je bil veder in nasmejan, kot bi šel na svoje običajno vsakdanje službeno mesto ...,« se spominja Kratochwill. Pred ljudsko kuhinjo sta se Stadler in Kratochwill ločila od Sabine, ki je odšla proti otroški kliniki (jezuiti pri sv. Jožefu), da bi tam stražila. Na vogalu Strossmayerjeve ulice je v avtomobilu čakal Džuro (Džuro Frelih - Džordže). Postavila sta se na kraj, od koder je bil pogled na ljudsko kuhinjo. Ko je ura na stolnici odbila 8, so iz hiše začeli prihajati ljudje in čez nekaj minut sta iz hiše stopila dva moška. Pepe in Mile sta se spogledala, pospešila korake in nekaj metrov pred omenjenima je Stadler mirno rekel: »Zdaj.« Obrnila sta se in streljala: Ehrlich je takoj padel, drugi, za katerega so bili prepričani, da je Ciril Žebot, v resnici pa je bil študent Viktor Rojic, se je pognal proti Kratochwillu, ki je odskočil nazaj in sprožil še drugi strel. Stadler in Kratochwill sta pohitela do taksija, v katerem sta sedela Džuro in prestrašeni taksist. Peljali so se mimo otroške bolnišnice, kjer so videli, kako odhaja Sabina. Na Šentjakobskem trgu je Stadler izstopil in odšel v službo – v pisarno poštne hranilnice, kakor da se ne bi nič zgodilo (AS 1931, šk. 727, 302 – 10/ZA).

Dne 27. maja 1942 ob 5. uri popoldne sta bili trupli umorjenih Ehrlicha in Rojica prepeljani iz bolnišnice, kjer sta bili balzamirani, v Akademski dom na Miklošičevi cesti 5. Tam ju je sprejela mladina, ki je takoj prevzela častno stražo in jo obdržala nepretrgoma do pogreba v nedeljo, 31. maja 1942, popoldne ob 4. uri na Žalah. Namesto odsotnega škofa Rožmana, ki je bil tedaj v Rimu, je na pogrebu govoril generalni vikar Ignacij Nadrah; Med nagovorom je poudaril: »Krščanstvo in komunizem sta dva nespravljiva sovražnika. Če zmaga krščanstvo, mora zginiti komunizem; če zmaga komunizem, bo njegova zmaga konec krščanstva. Tega se je profesor Ehrlich živo zavedal, zato je napovedal komunizmu neizprosni boj, ki ga je bojeval z občudovanja vrednim pogumom. To je bilo hudodelstvo in zato je moral umreti.« (Čuješ 1992, 302) Pogreba naj bi se udeležilo izredno veliko ljudi, od tega več tisoč dijakov, pa tudi najvišji predstavniki okupatorskih oblasti.

Nekaj dni po Ehrlichovem umoru, dne 2. junija 1942, je izšel tudi komuniké IO OF. Če strnemo to pisanje, dobimo vtis, da se je Ehrlich komunistom najbolj zameril s svojo aprilsko spomenico italijanskim oblastem, v kateri je zahteval odločno ukrepanje pred terorističnimi akcijami VOS in partizanov ter predlagal v samobrambne namene pred vosovskimi atentatorji v Ljubljani in pred partizanskimi umori na podeželju tudi oborožene slovenske oddelke, to pa je seveda po mnenju revolucionarne strani »rušilo enotnost slovenskega naroda«, zato sklenejo: »Za služena kazen Ehrlichova pa je opomin vsem tem podžigalcem državljanske vojne, da slovensko ljudstvo ne bo trpelo izdajalcev v svoji sredi. Kdor v času vojne na življenje in smrt, kakršno danes bije slovenski narod, ruši enotnost naroda, zlasti

pa še njegove narodne vojske, ta je izdajalec interesov naroda in ga bo ljudstvo kot takega tudi obsodilo. V svojem naporu, da ohrani enotnost svojih vrst, bo slovensko ljudstvo, združeno v vrstah OF, odločno in brez popuščanja izvršilo vse tisto, kar je v interesu zmage osvobodilnega boja. /.../ Sovražnik, ki se ne vda, mora biti uničen.«⁹ (*Dokumenti ljudske revolucije* 1964). Tudi Franček Saje v knjigi *Belogardizem*, ki je izšla deset let po Ehrlichovem umoru, Ehrlichu najbolj zameri spomenico, v kateri naj bi »formuliral širokopotezno zaroto proti slovenskemu ljudstvu, ki jo je slovenska buržoazija kovala v ljubljanskem škofijskem dvorcu, in zahteval njeno legalizacijo. Italijanskim fašistom je v imenu izdajalske buržoazije predlagal, naj ji italijanske oblasti omogočijo avtonomno varnostno službo v obliki akademske formacije, meščanske straže in splošne narodne po vaseh ...« (Saje 1952, 140) Tudi po Ehrlichovi smrti so bili stražarji med največjimi nasprotniki komunistov. Eden vodilnih med njimi je ostal Ciril Žebot, ki ga je VOS poskušal umoriti, zato je kmalu emigriral v Rim in je v tujini ostal vse do smrti leta 1989.

5. Sklep

Spomladi in poleti 1942 se je tudi na drugih območjih Ljubljanske pokrajine razmahnila revolucija, z njo pa so bile povezane številne žrtve tako med duhovniki kakor tudi med katoliškimi laiki, ki so zdaleč presegle ljubljanski obseg, in pot v krvavo državljansko vojno je bila na stežaj odprta. Protikomunistično usmerjeni meščanski strani, v kateri je glavino pomenil prav katoliški tabor, sta zato za fizično preživetje preostali samo dve možnosti: ali se pustijo internirati (izseliti) v Italijo (nekateri izobraženci in politiki so se odločili za to možnost, najbolj znan je predvojni ljubljanski župan dr. Juro Adlešič) ali pa se z orožjem uprejo nasilnim akcijam revolucionarne strani. Sredi oktobra 1942 se tudi katoliška politična stran, ki je še marca istega leta ob vosovskem umoru študenta Župca menila, »da je maščevanje pripuščeno božjim rokam in Njegovi previdnosti« (*Slovenec*, 21. 3. 1942), ni več obotavljala, »z vsemi sredstvi nastopiti proti komunizmu, tudi za ceno krvoprolitja« (*Slovenec* 1942/236). Zato se je v okviru predvojnih slovenskih meščanskih strank začel protirevolucionarni odpor, ki je ob hkratnem nadaljevanju revolucionarnega nasilja v Ljubljanski pokrajini in zaradi njegove razširitve tudi v druge slovenske pokrajine v naslednjih mesecih in letih prerasel v državljansko vojno in prinesel dodatne žrtve.

Kratice

- ARS, AS** – Arhiv Republike Slovenije
- ZAL** – Zgodovinski arhiv Ljubljana
- VOS** – varnostnoobveščevalna služba

⁹ Po Čuješu je bil letak »Kerenskijade« eden zadnjih povodov, da se je KP odločil Ehrlicha »obsoditi na smrt«. Ta letak je primerjal situacijo leta 1917 v Rusiji s slovensko situacijo leta 1941.

Reference

Arhivski viri

- AS 1546**, življenjepisi, šk. 26. (Kra–Kram), fasc. Vito Kraigher, 1. mapa, Zapisnik s policijskega zaslišanja z dne 24. 4. 1945.
- AS 1931**, šk. 702, 300 – 7/ZA, Poročila o uničenju bega v Ježici, Poročilo člana OF Ježica Albina Bregarja IO OF z dne 30. 7. 1942, str. 6715–6717.
- AS 1931**, šk. 727, 302 – 9/ZA, Akcije VOS-a v Ljubljani, Pregled akcij VOS-a v Ljubljani 1941–1943; 302 – 10/ZA, Akcije VOS-a v Ljubljani – justifikacije.
- ZAL, LJU 630**, Komunalno podjetje Žale (KPŽ), šk. 226, 227, 228, 234.
- ZAL, LJU 468**, Mestni ljudski odbor (MLO), Ljubljana, Zaplembni spisi, šk. 36–87.

Druge reference

- Čuješ, Rudolf, ur.** 1992. *Dr. Lambert Ehrlich: strážar naših svetinj*. Antigonish: Research Centre for Slovenian Culture.
- Dokumenti ljudske revolucije.** 1964. Zv. 2, 120–121 [Poziv IO OF z dne 27. maja 1942 slovenskemu narodu ob justifikaciji dr. Lamberta Ehrlicha; dok. št. 54]. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja (IZDG).
- Griesser Pečar, Tamara.** 2002. Umor prof. Lamberta Ehrlicha. V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, 309–319. Edo Škulj, ur. Celje: Mohorjeva založba.
- . 2007. *Razdvojeni narod: Slovenija 1941–1945; okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
- . 2015. Anton Strle na zatožni klopi. *Bogoslovni vestnik* 75:569–579.
- Hančič, Damjan.** 2015. *Revolucionarno nasilje v Ljubljani: 1941–1945*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.
- Kos, Stane [Nikolaj Jeločnik].** 1984. *Stalinistična revolucija na Slovenskem: 1941–1945*. Zv. 1. Rim: samozaložba.
- Kri mučencev.** 1944. Ljubljana: s. n.
- Mlakar, Boris.** 2002. Delovanje stražarjev med drugo svetovno vojno: Dodatek v Ehrlichovi spomenici; Razvoj situacije v ljubljanski provinci. V: *Ehrlichov simpozij v Rimu*, 268–278. Celje: Mohorjeva družba Celju.
- Palme mučeništva: ubiti in pomorjeni slovenski duhovniki, redovniki in bogoslovci in nekateri verni laiki.** 1994. Anton Pust, Zdravko Reven in Božidar Slapšak, ur. Celje: Mohorjeva družba Celje.
- Saje, Franček.** 1952. *Belogardizem*. 2., dop. izd. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Slovenec.** 1873–1945 Političen list za slovenski narod. Ljubljana: Ljudska tiskarna (21. 3. 1942; 25. 3. 1942; 14. 10. 1942; 25. 3. 1943).
- Svetina, Albert - Erno.** 2004. *Od osvobodilnega boja do banditizma*. Ljubljana: Nova obzorja.
- V znamenju Osvobodilne fronte.** 1943. *Dokazila o grozodejstvih komunizma v ljubljanski pokrajini*. Ljubljana: samozaložba.